

Doktori tézisek

Belovári Anita

**Közművelődés és iskolán kívüli művelődés a két világháború
között a Dél-Dunántúlon**

*(A Somogy megyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság
iratanyagának tükrében)*

Budapest 2011

1920-ban az ellenforradalmi rendszer kialakulásával a hatalomgyakorlásnak új, a korábbiánál autokratikusabb, centralizáltabb formái honosodtak meg Magyarországon. A koncentrált kormányzati módszerek természetesen hatással voltak a kultuszpolitikára is, kiváltképp mivel az új politikai elit hatásos eszközként alkalmazta gyakorlatában a művelődést, stratégiai ágazattá átminősítve azt. A kultúrához kapcsolódó kormányzati magatartás átpozicionálta a korábban kifejezetten a civilszféra körébe tartozó népművelés helyzetét is. A dualizmus korában – a korban használatos kifejezéssel – a szabadoktatás nagy fejlődésen ment keresztül, de, noha voltak ennek megváltoztatására irányuló törekvések, végig megmaradt társadalmi feladatnak. Kormányzati fennhatóság alá utalásának ötlete, elsősorban az anyagi és szervezeti nehézségek megoldásának ürügyén már a századfordulón megszületett, a baloldali, liberális szereplők ellenállásán azonban megtört.

A háború és a forradalmak időszaka 1920-ra új politikai környezetet eredményezett. A kultúrpolitika és benne a népművelés az új hatalom figyelmének kiemelt területére került. Mindez olyan új helyzetet hozott létre az eddig alapjában véve az „alulról jövő” kezdeményezések terepének számító felnőttképzés számára, ami felértékeli, izgalmassá teszi a téma kutatását.

Már a doktori képzés résztvevője voltam, amikor oktatói feladataim a népművelés történetére irányították figyelmemet. Az előadásokra való felkészülés időszakában némi hiányérzettel tapasztaltam, hogy – noha a korszak kultúrpolitikai háttere kielégítően fel van dolgozva -, nagyon kevés információ áll rendelkezésre a mindennapi gyakorlat, a valós tevékenység bemutatására. Ezt felismerve doktori tanulmányaim felénél, gyors témaváltással immár hivatalosan is a téma kutatásába kezdtem. A gyors váltás, illetve a kutatás kezdeti stádiumának köszönhetően új témamegjelölésem címe túl tágra sikerült, amely később gondokat okozott – mivel már nem volt változtatható. További kutatásaimban továbbra is a gyakorlati oldal feltárására helyeztem a hangsúlyt, ott érezve a hiástust.

Nagyon hamar kiderült, hogy ez a hiány nem véletlen. A kezdeti szakaszban gyakori problémának bizonyult, hogy a tevékenység ilyen irányú feltérképezésére eddig kevés kísérlet történt. Sem minták, sem kellő mennyiségű információ nem állt rendelkezésre. Ahogy fentebb már említettem: a politika hivatalos álláspontját, illetve az azt tükröző kormányzati tevékenységet elemző szakirodalomban nincs hiány, szemben a mindennapi munkavégzés körbehatárolásával, különös tekintettel a vidéki helyszínekre. A művelődési élet iránt érdeklődő történeti munkák, gyakran kitértek ugyan a népművelésre is – a kifejezetten ezzel a

területtel foglalkozó dolgozatok száma alacsony -, de többnyire kimerültek a népművelési rendeletek, illetve a helyben működő, felnőttképzési profillal rendelkező egyesületek felsorolásában. Nem volt ez másképp Somogyban sem. Minderre – legalábbis a vizsgált megyében – némi magyarázatot nyújt, hogy az eddig feltárt levéltári forrásanyag sem teremtett lehetőséget mélyebb elemzés megvalósítására.

A kutatások egy kritikus pontján ez már komoly akadályt jelentett, ekkor történt meg az a fordulat: az alispáni iratok közül előkerült a Somogy megyei Népművelési Bizottság – a Horthy korszakban a népművelést működtető megyei szerv – több ezer oldal kitévő iratanyaga, amely éppen a korábban megfogalmazott megközelítést tette lehetővé. Ezek az eddig érintetlen iratsomók még hangsúlyosabbá tették azonban a Dél-Dunántúlnak ezt a megyéjét, lehetőséget nyújtva a Bizottság tevékenységének átfogó vizsgálatára, egy – lehetőség szerint – teljes kép megalkotására, háttérbe szorítva azonban az eredeti címben feltüntetett regionális megközelítést. Tolna megye hasonló gazdasági és társadalmi helyzete nagy eltérést nem feltételez a somogyi eredményekhez képest, Baranya azonban, jóval előrehaladottabb industrializációjának köszönhetően, olyan további kutatások végrehajtását tette volna szükségessé, amelynek eredményei túlhaladták volna egy PhD dolgozat terjedelmi kereteit, ha a téma és az elvárások igényei mentén meg akarunk maradni. Ez a tény sajnálatosan végérvényessé tette, hogy az eredeti célkitűzés és cím csorbult, teret nyitott azonban a téma továbbfejlesztése előtt.

A fentiekből kitűnik, hogy a kutatási területet érdekessé a Horthy kormányzat speciális, a magyar történelemben újdonságot jelentő megközelítése, illetve a népművelés hagyományosan társadalmi kezdeményezésekre épülő meghatározottsága, az e kettő véglet között feszülő ellentét teszi. Dolgozatomban a két világháború közötti új magyar mentalitás, társadalmi, politikai, gazdasági helyzet által meghatározott közeg vizsgálatát tűztem ki célul, emiatt vált indokolttá, hogy az adott kezdő évszámhoz rendeljünk egy záró évet is, hiszen a Horthy korszak utolsó éveit a háború okozta változásoknak köszönhetően ezt a két világháború közötti gyakorlatot erősen torzították. Záró esztendőként az 1938-as évet határoztam meg – noha esetenként még egy-egy 1939-es irat vizsgálatát is indokoltnak találtam. 1938 az utolsó békeévként, illetve az első zsidótörvény megszületésének éveként szerzett jelentőséget. A háborús körülmények jelentős változást idéztek elő a már kialakult népművelési gyakorlatban, a zsidótörvények pedig a kultúra és művelődés személyi feltételeit érintették rendkívül hátrányosan és torzító módon. Mindkettő új helyzetet teremtett az általam vizsgált területen,

éppen azt a közeget változtatva meg, amely pregnánsan meghatározó volt a '20-as '30-as években.

Magyarországon a 18. században születtek meg az első szörványos kezdeményezések, amelyek a tudatos felnőttképzés körébe sorolhatók. Még a későbbiekben elterjedt neve sem született meg a jelenségnek, de a kezdeményezések, amelyek ritkák, de egymástól nem elszigeteltek voltak, már magas színvonalon működtek. Tessedik Sámuel, Festetics György és Nagyváthy János munkássága ráirányítja a figyelmet a sajátosságra, amely még vizsgált korszakunkban is jellemezte a népművelést. A személyes elköteleződés jelentőségére, amely sok esetben szinte egyetlen motorként működtette a mozgalmat. Somogyban még az 1920-30-as években is ez figyelhető meg Felczán/Tamás József népművelési titkári működésében.

A 19. század első felében a népművelés gondolata szélesebb társadalmi rétegek számára vált ismerőssé, a kiegyezés után pedig elindult az intézményesülés, a felnőttképzés szervezeti kiépülése. Nem jött létre azonban a megcélzott néprétegek részéről az a szükséges igény, ha úgy tetszik kereslet az új művelődési formára, amely hasonló sikereket szülhetett volna, mint ahogy Skandinávia, vagy Anglia esetében megtörtént. Skandináviában a földosztás után gyorsan polgárosodó parasztság ismerte fel a kulturálódásban rejlő előnyöket, Anglia esetében az izmosodó munkásság termelte ki azokat az érdeklődő tömegeket, amelyek mozgásban tartották a Szabadegyetemi és a Settlement mozgalmat. Magyarországon az alsóbb társadalmi rétegek nem voltak abban a helyzetben, hogy tudatosan reagálhassanak az innovatív próbálkozásokra. Igaz sem földosztás, sem ipari forradalom nem segítette elő a szemléletmód megváltozását. A századfordulóra, a polgárosodás előrehaladásával a népművelés mégis széles körű mozgalommá válhatott, nem meglepő módon éppen a hirtelen fejlődésnek induló városokban, az urbanizált légkör kiegészítőjeként. Nyilvánvalóan az európai trendek hatására is, ekkorra úgy felszaporodott a szabadoktatási intézmények száma, hogy az már a szervezeti keretek újragondolását, az anyagi háttér rendszerezését tette szükségessé. Jelzi azonban a viszonyok visszasságát, a gondolkodásmód kötöttségét, a finanszírozási lehetőségek korlátosságát, hogy megoldási módként az állami beavatkozás felerősítése merült fel. A megegyezést azonban a társadalmi szereplők heterogenitása nem tette lehetővé.

Bár az állam érdeklődése szintén megnőtt az eddig csupán a társadalmi aktivitás szerepének számító kulturális szféra iránt – a 20. sz. első évtizedében felmerült a törvényi szabályozás lehetősége is, ami még évtizedekig nem realizálódott -, csupán az első

világháború és az azt követő események által generált új hatalmi berendezkedés tette lehetővé az állami szerepvállalásnak azt a felfokozott mértékét, amit a konzervatív szereplők már eddig is igényeltek volna. A művelődés, és ezzel együtt a népművelés erősen koncentrált, szigorú kormányzati ellenőrzés alatt tartott stratégiai szférává vált.

A hatalmi szándék megvalósulását természetesen erősen árnyalták a valós körülmények, melyek feltárása – szemben az országos szervek és elsősorban a fővárosi viszonyok feltérképezésével – vidéki környezetben eddig csupán szórványos részterületeket érintve történt meg. Márpedig nem tehetünk az egész országra érvényes megállapításokat, csupán a budapesti történések vizsgálatával, mivel a főváros fejlődése ekkorra messze túlhaladta a vidékét. Természetesen vidék és vidék között is nyomatékos különbségtételt kell hangsúlyoznunk. Más feltételek pozicionálták egyes, az öntudatos középparaszttság által meghatározott alföldi területet – ezeknek feldolgozottsága egyébként erőteljesebb -, mint a latifundiális földbirtokszerkezet révén félfeudális rendszerben megmerevedett dunántúli megyéket. Vidéken az iskolán kívüli népművelés messze túlmutatott elsődleges feladatán: kiegészítette a hiányos helyi művelődési lehetőségeket, erősítette a helyi identitást, mint a helyi társadalom sikerességének egyik fokmérője.

Az agrárium dominanciája, alacsony szintű urbanizáció és polgárosodás, a szellemi igények behatároltsága jellemezte ekkor Somogyot. Az egyetlen városban tömörült a helyi művelődési szféra többsége, azonban ez az egy város is erősen elmaradt az országos optimumot jelentő fővárosi kulturális fejlődéstől. Nem épült ki a kulturális intézményrendszer, a kevés elkötelezett személy által működtetett szellemi élet, már csak a közlekedési infrastruktúra szinte teljes hiánya miatt is, csak nyomokban tudott hatást kifejteni a nem kis méretű megyére. Noha a centralizált népművelés első sorban kiemelt célközönsége, az agrárnépesség tette ki a megye lakosságának döntő többségét, sem anyagi háttérrel, sem – az azzal szorosan összefüggő – művelődési igényeivel nem teremtette meg azt a szerencsésebb régiókban működő felvevő kört, amely sikeres felnőttképzési programok bázisa lehetett volna. E heterogén agrárnépesség jelentős része nyomorban élő agrárproletár volt, a kisbirtokostól a cseléden át, a szinte teljesen nincstelen zsellér populációig, amely rétegeknek nem állt módjában a népművelési programokon részt venni, sem azokból életminőséget mérhető módon javító hasznot húzni. A gátló tényezők között az anyagi és infrastrukturális akadályok mellett feltétlenül meg kell említeni az öntudat hiányát – szoros összefüggésben a nyomorral -, illetve a kiszolgáltatottságot, amely a paternalista nagybirtokhoz kötötte őket. A kisbirtokosi réteg igen szűk volt, és többségében törpebirtokosként meghatározható, alig jobb

anyagi kondíciókkal, mint a cselédek vagy zsellérek. A napszámba járás adott esetben még kétségbeejtőbb körülményeket teremtett, mint a cselédsors. A kevés gazdagparaszt pedig nem a népművelésre támaszkodott, amikor oktatási-művelődési igényeiről volt szó, feltörekvő réteg révén gyermekeit jobbára a közoktatás nyújtotta lehetőségek kihasználásával óhajtotta előbbre juttatni. Ilyen körülmények között a népművelés klasszikus célja: az alsóbb néposztályok életszínvonalának, kulturális felkészültségének, ezen keresztül öntudatának növelése nyilvánvalóan nem érvényesülhetett. A kultuskormányzat célja, a kormány számára biztos hátteret jelentő, egységes ideológiát valló bázis megteremtése – legalábbis az utóbbit illetően – a hatalom céljait hűen követő sajtó és egyéb propagandára alkalmas eszközök segítségével részben elérhetett sikereket. Különösképpen mivel a közoktatás a felnövekvő nemzedékek, és rajtuk keresztül szüleik számára is, megadta az alaphangot. Az egységes bázis azonban a társadalmi homogenizáció esélytelensége miatt nem jöhetett létre.

A városi társadalmi csoportok között voltak motiváltabbak is, elsősorban az iparosok és a munkások között. Míg a középosztály számára rendelkezésre álltak a társasélet szinterei, addig a közvetlenül alattuk elhelyezkedő társadalmi rétegek maguknak teremtették meg ezeket, szoros összefüggésben a művelődéssel. Nem véletlen, hogy nekik sikerült, ami a társadalom tehetősebb, teherbíróbb csoportjainak nem: saját terepet, székházat teremteni törekvéseikhez. Esetükben nem a népművelés végterméke, a műveltség megszerzése jelentette a szféra által nyújtott előnyök optimumát, sokkal inkább maga a népművelés „folyamata”, a találkozási, közösségfejlesztő lehetőségek, a szabadidő eltöltésének igényesebb módzatai. Ehhez járult a munkások esetében a munkásmozgalmi célok kivetítése a művelődésre, aminek természetesen az állami közoktatásban nem lehetett tere; az iparosok pedig a társadalmi mobilizációhoz reméltek segítséget, illetve a szellemi emelkedésnek fontos szerepet tulajdonítottak identitásuk kifejezésében, különösen falusi környezetben, ily módon húzva választóvonalat maguk és a „műveletlen” agrárnépesség között. E két társadalmi réteg aránya azonban, a megye alacsony fokú urbanizáltságából adódóan, a teljes társadalmi skálán viszonylag alacsony volt.

Visszás módon az anyagi akadályok által legkevésbé hátráltatott, elvileg szellemileg is legszélesebb látókörü középosztály körein belül valósult meg a legkisebb érdeklődés a népművelés iránt, noha léteztek a számukra előirányzott felnőttképzési formák, és a klebelsbergi programban is szerepeltek, mint célközönség. Bár az itteni intelligencia és középosztály lelkesen tette magáévá a kormányzat által hangoztatott szövegeket, kevésbé a művelődés iránti igény, mint inkább a központilag irányított közhangulat kiszolgálása motiválta tetteiket. Az egyesületi élet nem csak visszatért a közéletbe, de a kultúrfőlny

elméletének kiszolgálása erőteljes hangsúlyokkal húzta alá azt. Részt venni a művelődési életben nem csak elfogadottá, de társadalmi érvényesülés szempontjából kifejezetten kívánatosná vált. Természetesen nem kétséges, hogy ebben a környezetben is voltak a kultúrának őszintén elkötelezett hívei és művelői, de számukat jóval felülmúlta a presztízis szempontok kiszolgálóié. Erről vallanak a panaszok az érdektelenségről, az anyagi szempontok előtérbe állításáról, illetve a felesleges és hátráltató versengésről, civakodásról. A tények arról vallanak, hogy mindezen visszahúzó tényezők valóban működtek. Az általuk megteremtett egyesületi keretek sok esetben inkább a társadalmi és anyagi érvényesülési harcok terepeivé váltak, mint a művelődés valós helyszínéivé; az őket megcélzó népműveléssel is foglalkozó szervezetek pedig gyakrabban vélték köreiket hasznosabbnak szociálisan jótékonykodó szerepkörben, mint szellemi emelkedést nyújtó programok résztvevőiként.

A népművelés a társadalmi szerepvállalás speciális formáját jelentette a felnőttképzési munka legjavát elvégző tanítók számára. Tanítónak lenni az alsó középosztály és az oda törekvő rétegek számára kiemelkedési és elfogadható karrier lehetőséget jelentett, de egyben olyan terheket, amelyet a jelöltnek életformaszerűen kellett felvállalnia. Anyagi megbecsültsége meg sem közelítette a vele járó munkamennyiséget, a Horthy korszakban az egyén politikai hovatartozását is állandó figyelem kísérte (különösen a korszak elején, a Tanácsköztársaságot követő „B-listázások” időszakában). Ugyanakkor a faluban élő elit, korabeli szóhasználatban az „intelligencia”, annak többnyire alacsony származása miatt nem fogadta be a tanítót, aki így átmeneti helyzetbe szorult az agrárnépesség és a helyi felsőbb osztályok között. Ezen kívül kezelnie kellett a falu népe részéről felé megfogalmazódó nem kis számú elvárásokat is. A leterheltség és az anyagi megbecsültség hiánya minden – az alapvető munkaköri kötelezettségen túlmutató – feladat esetében roppant vegyes hozzáállást eredményezett. Ez volt a helyzet a népművelés tekintetében is. A tanítók attitűdje az ügy kapcsán széles skálán mozgott az állandó panasszal fűszerezett minimális munkavégzéstől, a valós lelkesedéstől átfűtött hivatástudat diktálta aktív feladatvállalásig.

A népművelési titkárok szintén a tanárok közül kerültek ki - ketten voltak csupán vizsgált korszakunkban -, azonban a tanítókkal ellentétben, az ő esetükben, ha kiemelt anyagi haszonnal nem is, a személyes karrier elősegítéséhez hatékony presztízsnövelő erővel bírt ez a foglalkozás. Kiválasztásukban – és adott esetben „kegyvesztettségük” okai között is - nyomatékosan jelentek meg az éppen aktuális politikai, közéleti trendek, társadalmi elvárások. A kiszemeltek biztosak lehettek benne, hogy társadalmilag és politikailag támogatott közegbe kerülnek, amelynek számos oldalágán adódtak lehetőségek a pénzügyi haszonra is (egyikük

esetében például kivételesen feltűnő publikációs tevékenység figyelhető meg, melynek születésében – legalábbis részben – egészen biztosan szerepet játszott a profitszerzés vágya). Az anyagi hasznot is háttérbe szoríthatták azonban a kapcsolati tőke megszerzéséből születő előnyök. A népművelési titkár már csak hivatalából adódóan is, napi kapcsolatban állt részben a megyei és városi politikai és gazdasági elittel, részben, a jól felépített országos szervezet révén, jóval szélesebb befolyással és elismertséggel bíró személyiségekkel is. Mindez akár élethosszon át tartó biztos egzisztenciát teremthetett, ahogy a több évtizedig hivatalban maradó Tamás József pályafutása bizonyította. A biztos „életpálya” egyben biztosítékot jelenthetett arra, hogy a titkár a lehetséges mértékig – hiszen hivatalos képzés erre nem irányult – professzionizálhatta szakmáját, ahogy a fent említett úriember is tette, akinek ideje és érdeklődése is elég volt erre. Ez a tevékenység szilárdíthatta a titkár pozícióját és elősegíthette a népművelés optimalizálását.

A megyében folyó népművelési tevékenység feltárására a korban a legideálisabb forrás, magának a felelős szervnek, a megyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottságnak a rendelkezésre álló forrásanyaga. A szervezet a korai '20-as évek újjászerveződési hullámának idején jött létre, az ekkor felálló keretek határozták meg működését az elkövetkező két évtizedben. A mindennapi gyakorlatot tekintve az 1922-es alakulás után következő pár év az útkeresés, a korábbi szabadoktatástól számos területen eltérő működési keretek körvonalazódásának időszaka volt. Paradox módon a körülmények kezdetleges volta ellenére a lefedett társadalmi rétegeket tekintve ez az időszak szélesebb körben orientálódott. Az éppen kibontakozó klebelsbergi kultúrpolitika a városi közép rétegeket is a támogatott csoportok között tartotta számon, a szabadoktatás háború előtti hagyományai is az urbánus közeg privilegizálására hajlottak, bár a forradalmak a munkásságot gyakorlatilag megfosztották a szabadoktatásban eddig betöltött támogatott szerepétől. Ugyancsak a háború előtti népművelési viszonyok visszatükröződése az egyesületi forma felértékelése, a társadalmi szerepvállalás hangsúlyozása. A két világháború időszaknak e korai szakaszában az új módszerek még kialakulatlanok voltak, a régiak már nem feleltek meg az új - elsősorban politikai közegből diktált -, elvárásoknak. Már megszületett az elmélet a romlatlan vidéki népesség középpontba állításáról, de a kialakulatlanság a régi beidegződések továbbélését eredményezte, ami kettőséghez vezetett.

Míg a '20-as évek bizottsági működésének középpontjában a népfőiskola mellett szórványos egyesületi működésről szóló híradások állnak, jelentős analfabétizmus elleni küzdelemmel – összhangban a kormányzati retorikával -, addig a '30-as évekre a működés formái kikristályosodtak, a célközönség leszűkült – jelesül a parasztságra -, az évente kétszer

immár azonos formában és meglehetősen nagy terjedelemben megfogalmazott tervek és jelentések pedig lehetővé teszik a részletesebb bepillantást a napi szintű gyakorlatba. A népi írók mozgalma és a világgazdasági válság következményei egyaránt felerősítették az agrárnépességre irányuló figyelmet, a Hóman Bálint féle kultuszpolitika pedig ezt hangsúlyosan intézményesítette. Ugyanakkor a „parasztk” helyzete az elteelt 10-15 év alatt sem javult – mitől is tette volna –, a népművelésben immár jól vizsgálható, állandósult formák áruklodnak a nehézségekről.

Bár több mint 20 féle formáját ismerhetjük meg a forrásokból a falvakban folytatott népművelési tevékenységeknek, mégis elmondható, hogy az igazán népszerű műfajok nem feltétlenül a legjobban hasznosíthatóak közül kerültek ki. A legtöbb alkalommal és legnagyobb résztvevőszámmal megrendezett népművelési előadások nyilvánvalóan annak köszönhetik ezt a pozíciójukat, hogy jóval olcsóbb, egyszerűbb volt megszervezni az egy-egy alkalmi összejövetelt, mint a sokkal több hasznos ismeret átadásával kecsesgató tanfolyamokat. Úgyszintén könnyebb volt erre összetoborozni a hallgatóságot. A legnépszerűbb rendezvények egyértelműen nem az oktató jelleggel, sokkal inkább a szórakozással hódítottak. A működvelő előadások, nóta- és tánctanfolyamok, bár természetesen volt ideológiai alapvetésük, amellyel kapcsolhatók voltak a politikai programhoz, valójában a kikapcsolódást szolgálták. Jelentőségük a közösség szervezésében nyilvánult meg igazán, de a hatalom szándékát közvetítő tartalmak, ha kevésbé hangsúlyos formában, de így is megjelentek. Speciális és szintén közkedvelt része volt a programoknak a női népművelés. Nem sok tartalmi változással azonban a 18. sz.-i legkorábbi magyarországi kísérletek óta. A legregnásabban itt jelent meg a konzervatív megközelítés.

Praktikus ismeretek vagy nem, a résztvevőknek valójában nem, vagy csak kis mértékben volt lehetőségük a tanultak hasznosítására. Sajnos a 19. sz.-ban már felmerült kifogás a külföldi minták átvételével kapcsolatban ekkor még indokoltabbá váltak. A világ más részein még oly jól működő formák sem segítettek akkor, amikor az azokat optimalizáló társadalmi és politikai körülmények megvalósulására esély sem volt.

Összességében véve a népművelésben való részvétel hasznos volt az egész társadalom számára. Természetesen ez nem jelentette feltétlenül a népművelésre irányuló politikai célok egyértelmű sikerességét, még azt sem, hogy a népművelés eredeti lényegéből adódó célkitűzése, a nép műveltség általi felemelése megvalósult volna. Ha ezen célok csupán részleges sikereket értek is el, a mozgalomnak volt kevésbé direkt, adott esetben azonban talán még nyomatékosabb haszna. Ennek a közvetett eredménynek kétségkívül kiváló alapot adott az új típusú kultuszpolitika. Azzal, hogy a népművelést – az egyéb oktatáspolitikai

területekkel együtt – stratégiai ágazattá tették, ha nem is kötelező jelleggel, de kiterjesztették a felnőtteképzés történetében eddig egyedülállóan széles néprétegekre, mindennapi témává tették a publicisztikában; lehetőséget teremtettek a háborúban és az utána következő forradalmi eseményekben megrendült, a Trianoni szerződés által okozott mentális és gazdasági sokk következményeivel szembenező társadalomnak, hogy ezt a szférát is felhasználja az újraépítkezéshez, a megváltozott történelmi körülmények okozta szükségyszerű identifikációs válság megoldásához. A vizsgált időszak korai szakaszában a beinduló népművelési tevékenység kapcsolódási pontot nyújtott az új állami ideológiához, lehetőséget a részvételre az új Magyarország felépítésében. (A publicisztika mindenesetre ezt sugallta). Nem meglepő, hogy a mozgalom akkora elánnal indult – Kaposváron a népőiskola története modellezi ezt legplasztikusabban -, a '20-as években, míg a konszolidációval a kezdeti lendület is megtört. A gazdasági válság és a politikai hangsúlyok változásai aztán a '30-as években új preferenciákat teremtettek és új fellendülést hoztak, de a közösségteremtés, a konszenzusra alkalmazható kapcsolódási pontok létrehozása közben is, és a korszakban végig a népművelés legnagyobb eredményei között tartható számon.